

Program prac konserwatorskich elewacji kościół pw. św. Piotra i Pawła w Lembargu

Opracował:

magister sztuki
DOBROMIR DOMBEK
dyplomowany konserwator zabytków
Harcerska 5/5, 87-100 Toruń, tel: 602 311 829

Toruń-Lembarg 2022

1. Zakres opracowania

Przedmiotem zlecenia jest opracowanie postępowania konserwatorskiego przy pracach remontowych elewacji kościoła pw. św. Piotra i Pawła w Lembargu.

2. Zagadnienia historyczne

Pierwotnie Lembarg był wsią czynszową i należał do komturstwa brodnickiego, jednakże w drugiej połowie XV wieku, miejscowość przeszła na własność korony. Historyczne nazwy miejscowości to Libenberg, Libenberg, Lambark, od 1535 r. Lembarg. W literaturze przyjmuje się że parafia w Lembargu powstała pod koniec XIII wieku. Zaznaczyć warto, że od średniowiecza nosi ona to samo wezwanie, świętych Piotra i Pawła. Kościół przypuszczalnie zbudowano w 2 ćw. XIV wieku, jednak pierwsze wzmianki o nim pochodzą dopiero z lat 1402- 1416. W 1445 roku parafia wzmiankowana została w planowanym synodzie laickim diecezji chełmińskiej. Budynek kościoła zniszczony został przynajmniej dwukrotnie, podczas wielkiej wojny z Zakonem oraz w okresie wojny trzynastoletniej. W 1507 r. bp Mikołaj Chrapicki dokonał ponownej konsekracji kościoła.

Kościół odnawiany był w latach ok. 1700, 1845, 1888, 1891 i 1961, 1982-1996. Ostatnie prace dotyczyły wymiany pokrycia dachowego.

1960- Przemalowanie polichromii na drewnianym sklepieniu

1973- wymiana pokrycia dachowego

1987- konserwacja polichromii na sklepieniu nad nawą

1995- remont dachu

3. Opis obiektu

Sytuacja

Kościół znajduje się w miejscowości Lembarg, w województwie kujawsko-pomorskim, gminie Jabłonowo Pomorskie. Adres pocztowy: Kościół rzymsko-katolicki pw. Św. Piotra i Św. Pawła – Lembarg, 87-332 Konojady. Budynek usytuowany jest w centralnej części wsi, na zadrzewionym, morenowym wzgórzu. Świątynia zwrócona jest prezbiterium w kierunku wschodnim. Tuż przy kościele znajduje się cmentarz, a od północno-wschodniej strony budynek plebani.

Technika

Fundamenty budynku wykonano z kamienia polnego, pod zakrystią częściowo łamanego. Mury obwodowe wymurowano z cegły ułożonej w wątku gotyckim, na zaprawie wapiennej. Wykorzystano cegły o przeciętnych wymiarach d. 28 sz. 10 wys. 8 cm. Okna w nawie i prezbiterium wypełnione szkleniem romboidalnym w ołowiu. W zakrystii użyto okien drewnianych, krosnowych. Okna dzwonne wieży wypełniono drewnianymi żaluzjami.

Do świątyni prowadzą betonowe stopnie, dach pokryto dachówką ceramiczną naśladowującą układ mnich-mniszka.

Bryła

Kościół w Lembargu jest budynkiem orientowanym, salowym, wzniesionym na rzucie prostokąta, bez wyraźnie wydzielonego prezbiterium. Na osi świątyni, od strony wschodniej znajduje się prostokątna zakrystia. Od strony północnej do głównej bryły budynku przylega kruchta z kaplicą. Stronę zachodnią świątyni zaakcentowano potężną wieżą na planie ośmioboku.

Korpus i prezbiterium nakryte są wspólnym, dwuspadowym dachem, wieżę nakrywa dach namiotowy. Nad zakrystią znajduje się dach wielospadowy.

Artykulacja

Artykulacja budynku jest skromna, mieszcząca się w zakresie środków typowych dla architektury średniowiecznej tj., uskokowych przypór, profilowanych, ostrołukowych ościeży, gzymsów itp.

Wschodnią ścianę prezbiterium zwieńczone szczytem schodkowym, rozczłonkowanym ukośnie ustawionymi filarkami i sterczynami. Przylegająca do wschodniej ściany prezbiterium kruchta ma już szczyt dużo skromniejszy, trójkątny.

Ściana północna korpusu posiada cztery otwory okienne, zaś południowa pięć. Osiowość ścian podłużnych korpusu została zaburzona poprzez nieregularne rozmieszczenie okien. Do kruchty i korpusu prowadzą uskokowe ostrołuczne portale.

Kondygnacje (cztery) wieży wyodrębniono wyraźnie za pomocą gzymsów kordonowych. Trzon wieży ujęty jest w narożach wielouskokowymi szkarpami, zwieńczonymi sterczynami. Wieżę nakryto dachem namiotowym.

W przyziemiu wieży znajduje się prostokątna kruchta, do której prowadzi ostrołukowy, uskokowy portal z cegły profilowanej.

4. Stan zachowania i przyczyny zniszczeń

Stan zachowania elewacji obiektu jest bardzo zróżnicowany, uzależniony od lokalnych uwarunkowań i lokalizacji elementów architektonicznych. Najbardziej zniszczone są struktury narażone na bezpośrednie działanie wody opadowej, takie jak sterczyny, powierzchnie spływowe parapetów, daszków i cokołów. W następnej kolejności zniszczeniu ulegają obszary narażone na wtórne działanie wody podciąganej kapilarnie – strefa cokołowa.

Najprawdopodobniej na przełomie XIX i XX wieku, w obrębie budynku dokonano dużej adaptacji, obejmującej dobudowanie min. części zakrystii, modyfikacji szerokości okien, budowę lub rozbudowę kaplicy, itp. Partie te są wyraźnie rozróżnialne, dzięki wątkowi krzyżkowemu ułożonymi z mniejszej cegły maszynowej. Jak się wydaje do przebudowy wykorzystano też częściowo cegłę rozbiórkową – średniowieczną.

W przedmiotowym obiekcie obserwuje się umiarkowaną ilość defektów konstrukcyjnych, obserwowalnych zasadniczo w obszarach związanych z pracami adaptacyjnymi, wykonanymi zapewne na przełomie XIX/XX wieku. Wzniesione w wątku krzyżkowym fragmenty ścian – południowa część zakrystii, wschodnia ściana kaplicy oraz przypory kruchty północnej i kaplicy nie zostały w prawidłowy sposób przewiązane z główną bryłą budynku. Na wewnętrznych zwęgłowaniach brył widoczne są pionowe spękania, biegnące przez całą ich wysokość. Najprawdopodobniej właśnie z tego powodu dobudówkę zakrystii uchwycono w górnej części ściągami i dowiązano do głównej bryły kościoła. Pozostałe spękania mają charakter włosowaty, długość nie przekraczającą 50-100cm i raczej nie zagrażają statyce budynku.

Kondycja wątku ceglanego jest zróżnicowana, w najgorszym stanie są trzony sterczyn ściany szczytowej prezbiterium oraz wieży. Wątek jest rozluźniony, cegły obluzowane a spoina wykruszona. Części te noszą ślady napraw wykonywanych dość niechlujnie i raczej przypadkowymi materiałami. Podobnie źle zachowany jest cokół budynku. Wątek jest w wielu miejscach rozluźniony a cegła złuszczone. Profilowane kształtki spływu cokołu są mocno wypłukane i niekompletne. W chwili obecnej trudno ocenić, czy profilowana kształtka obiegała pierwotnie cały obiekt, czy tylko cokół wieży i zakrystii, gdzie jest zachowana obecnie.

Wątek ceglany ścian zachowany jest zasadniczo dostatecznie z obecną, jak się wydaje, na dużym obszarze XIX wieczną lub/i jeszcze średniowieczną spoiną. W portalu kruchty bocznej, pod powierzchniowo naniesioną spoiną wtórną, widoczna jest czerwona monochromia! Cegłę pokrywają nawarstwienia typowe dla środowiska słabo zurbanizowanego, złożone głównie z kolonii zielono-srebrzystych porostów. Rozkład nawarstwień organicznych jest także typowy, podporządkowany kierunkom świata. Bardzo obfite nawarstwienia obserwuje się po północnej stronie obiektu, szczególnie na cokole korpusu i trzonie wieży. Glonami pokryte są nawet zadaszania przypór, wykonane z cynkowanej blachy stalowej.

Tynki zachowane są bardzo źle, posiadają wtórną, bieloną farbą warstwę, w większości spękaną lub odspajającą się. Tynk na wschodniej ścianie kaplicy jest w większości złuszczone, zachowany fragmentarycznie.

5. Koncepcja prac konserwatorskich

Program prac konserwatorskich zakłada utrzymanie aktualnej formy architektonicznej obiektu, wraz historycznymi nawarstwieniami stylistycznymi.

Planuje się usunięcie ze struktury obiektu materiałów współczesnych, szkodliwych dla trwałości substancji zabytkowej lub użytych w nieprawidłowym kontekście – zaprawy cementowe w wątku murarskim, opierzenia blacharskie spływów przypór i sterczyn wieży oraz wtórnie bielone tynki.

Priorytetem prac jest zabezpieczenie i powstrzymanie przed dalszą destrukcją substancji zabytkowej – ceramiki, historycznych spoin oraz zidentyfikowanych w obszarze portalu kruchty bocznej relikwów czerwonej monochromii. Planuje się zachowanie większości z obecnych w strukturze obiektu zapraw spoinujących.

6. Program prac konserwatorskich – wykaz czynności i materiałów

Przed przystąpieniem do prac konserwatorskich zaleca się wykonanie szczegółowej dokumentacji fotograficznej aktualnego stanu zachowania obiektu, którą prowadzić należy przez cały czas trwania robót. Wszelkie anomalie i odstępstwa od zakładanego stanu zachowania obiektu, bądź założonej stratygrafii warstw historycznych, zgłaszać należy do WUOZ właściwego dla obiektu.

6.1. Prace wstępne

-Przeprowadzić wstępną dezynfekcję zaatakowanych przez drobnoustroje partii muru.

Zabieg wykonać przez natrysk, z użyciem biocydu przeznaczonego do dezynfekcji murów, np.: Biotin R – 5% roztwór w alkoholu etylowym. Dokładnie przesycić powierzchnię porażonego wątku. Po wyschnięciu martwą masę organiczną usunąć w sposób mechaniczny z użyciem szczotek o twardym nylonowym włosiu lub stalowych szpachelek. Dezynfekcję powtórzyć po pełnym oczyszczeniu powierzchni muru.

-Oczyścić powierzchnię cegły i kamienia metodą hydrodynamiczną

Oczyszczanie poprzedzić próbami w mniej eksponowanych miejscach w celu doboru ciśnień roboczych urządzeń. Szczególnie uporczywe czarne zabrudzenia doczyścić metodą chemiczną z użyciem dedykowanych środków, zawierających związki fluoru np.: Remmers Fassadenreiniger-Past lub niskostężonymi roztworami kwasu fluorowodorowego (HF). Stężenie i czas pracy roztworu dobrać na podstawie prób przeprowadzonych in-situ. Pracowników wykonujących zabieg przeszkolić w zakresie BHP i wyposażać w sprzęt ochrony osobistej i odzież ochronną. Należy unikać nadmiernego doczyszczania elewacji.

-Obszary zasolone odsolić metodą migracji do rozszerzonego środowiska.

Okłady z waty celulozowej (min. 7 warstw) i wody destylowanej nałożyć na powierzchnię muru i pozostawić do całkowitego wyschnięcia. W razie potrzeby zabieg powtórzyć. Docelowe, całkowite obciążenie solami rozpuszczalnymi w wodzie zgodnie z normą WTA wynosi <1%.

6.2. Demontaż materiałów wtórnych i zniszczonych

-Usunąć rozkruszone i odspojone spoiny oraz cegły o powierzchni zniszczonej ponad 70%. Usunąć wszelkie materiały wtórne, nie spełniające wymogów konserwatorskich: bielone tynki oraz cementowe spoiny.

Cegły i spoiny usuwać ręcznie, w sposób nie powodujący poszerzenia zakresu zniszczeń. Udokumentować obecność i charakterystyczne cechy spoin i tynków historycznych.

Tynki zdejmować warstwowo w celu uwidocznienia ewentualnych relików historycznych.

-Usunąć opierzenia spływów przypór oraz sterczyń wieży.

Po demontażu skontrolować stan zachowanie ceglanych powierzchni spływowych i udokumentować układ wątku tych partii.

-Usunąć betonowe wylewki parapetów okien.

Po demontażu skontrolować stan zachowanie ceglanych powierzchni spływowych i udokumentować układ wątku tych partii.

-Rozebrać partie wątku rozluźnionego, zdestruowanego lub nieprawidłowo wymurowanego, np. górne partie sterczyń wieży i szczytów, spływ cokołu, itp.

-Zdemontować współczesne elementy wtórne takie jak: nieużywane wsporniki instalacji elektrycznej, zbędne uchwyty flag, itp.

-Nieestetyczne wzmocnienia i klamrowania np.: wzmocnienie korony południowej części zakrystii, zdemontować, w porozumieniu z nadzorem budowlanym.

Demontaż poprzedzić zszyciem ścian lub zabezpieczeniem wg. projektu budowlanego.

-Usunąć przylegającą bezpośrednio do elewacji część betonowej nawierzchni.

Część nawierzchni wykonanej z kamienia polnego zachować.

6.3. Zabiegi utrwalające substancje zabytkową

-Ewentualne spięcia i szycia jeżeli okażą się konieczne wykonać za pomocą systemowych np.: Spiralanker f-my Remmers, lub Helfix – Hilti.

Zbrojenia osadzić na zaprawie systemowej, zgodnie z wytycznymi producenta i po konsultacji z nadzorem budowlanym.

-Osłabioną cegłę spoiny a zwłaszcza obszary z zachowaną monochromią, skonsolidować przy użyciu preparatów na bazie estrów kwasu krzemowego np.: Funcosil KSE 100-300 f-my Remmers.

Wzmacniane podłoże sezonować przez okres 4 tygodni w atmosferze o podwyższonej wilgotności. Zabiegami objąć w szczególności cegły ścian kruchty zachodniej, w okolicach portalu.

6.4. Prace murarskie i tynkarskie

-Elementy rozebrane odbudować z cegły o parametrach zbliżonych do oryginału (wątek lokalny) osadzonej na zaprawie trasowo-wapiennej TWM f-my Optolith.

-Uszkodzony wątek ceglany uzupełnić cegłą o parametrach zbliżonych do oryginału (wątek lokalny) osadzonej na zaprawie trasowo-wapiennej TWM f-my Optolith.

-Spływy przypór odtworzyć z cegły o obniżonej nasiąkliwości, tzw. kanałowej kładzonej na płasko, łączonej zaprawą trasowo-wapienną jak wyżej.

-Spływy cokołu odtworzyć z kształtki oryginalnej oraz nowej, wykonanej na wzór elementów historycznych.

Zaleca się zachowanie maksymalnej ilości materiału historycznego.

-Spoiny wątku ceglanego i kamiennego uzupełnić zaprawą wapienno-trasową np.: Optosan TKF f-my Optolith.

Spoinę wykonać z podcięciem w celu powtórzenia zachowanego opracowania historycznego. Kolorystykę spoin oryginalnych ustalić po umyciu i osuszeniu oryginału, Zaprawę modyfikować dodatkiem grubego wypełniacza kwarcowego – żwiru i wapna, w celu upodobnienia do zachowanych zapraw historycznych.

-Spoiny spływów przypór i daszków sterczyn wykonać jako zatarte na gładko, równe z licem cegły.

Zabieg taki usprawni umożliwi sprawniejsze odprowadzanie wody opadowej, utrudni jej przenikanie w głąb struktury budowlanej i utrudni porastanie przez mikroorganizmy.

-Tynki zrekonstruować przy użyciu zaprawy trasowej, patynowanej lub barwionej w masie np.: Optosan Renoputz f-my Optolith.

Zakres rekonstrukcji i sposób opracowania tynków możliwy będzie do ustalenia po usunięciu ewidentnie wtórnych, bielonych farbą wierzchnich warstw współczesnych.

6.5. Prace wykończeniowe i zabezpieczające

-Cegły uszkodzone lokalnie uzupełnić gotową zaprawą mineralną Optosan NSR f-my Optolith.

W razie konieczności uzyskania mas o nietypowym kolorze zaprawę dobarwić w masie suchymi pigmentami – Kremmer. Szczególną uwagę zwrócić na przywrócenie kształtkom ceramicznym prawidłowej geometrii, która pozwoli na późniejsze – poprawne wypełnienie spoin zaprawą.

-Wątek ceglany i spoinowanie scalić w razie potrzeby laserunkiem na bazie spoiw żelazo-krzemianowych np.: Keim Restauro-Lasur.

Scalenie ograniczyć do fragmentów rekonstruowanych, gdzie materiał nowy może kolorystyką odbiegać od historycznego.

-Cokół, spływy przypór i daszki sterczyn zabezpieczyć rozpuszczalnikowym impregnatem hydrofobizującym na bazie siloksanów np.: Funcosil SNL f-my Remmers.

Preparat nanieść poprzez natrysk, lub pędzlowanie na oczyszczone i całkowicie wysuszone podłoże. Dążyć do jak najlepszego przesylenia materiału preparatem.

-Elementy metalowe – kraty, kotwy szczytu wschodniego, itp. Oczyszczyć przez szrotkowanie i zabezpieczyć powłoką antykorozyjną w kolorze czarnym matowym.

Dla poprawienia ochrony antykorozyjnej jako warstwy podkładowej użyć można farby zawierającej cynk metaliczny, np. Zinga Metal.

-Elementy drewniane np.: żaluzje okien dzwonnych oczyścić przez szczotkowanie i zabezpieczyć preparatem dekoracyjno-ochronnym w kolorze ciemnobrązowym.

Dobry efekt ochronny i naturalny efekt estetyczny dają preparaty na bazie smoły drzewnej np.: Ekotep.

6.6. Zagospodarowanie terenu

-Zagospodarowanie terenu przeprowadzić zgodnie z programem budowlanym

W miejscach usuniętej nawierzchni betonowej proponuje się przywrócenie rozwiązania obecnego w pozostałych częściach obiektu, tj. nawierzchni z kamienia polnego.

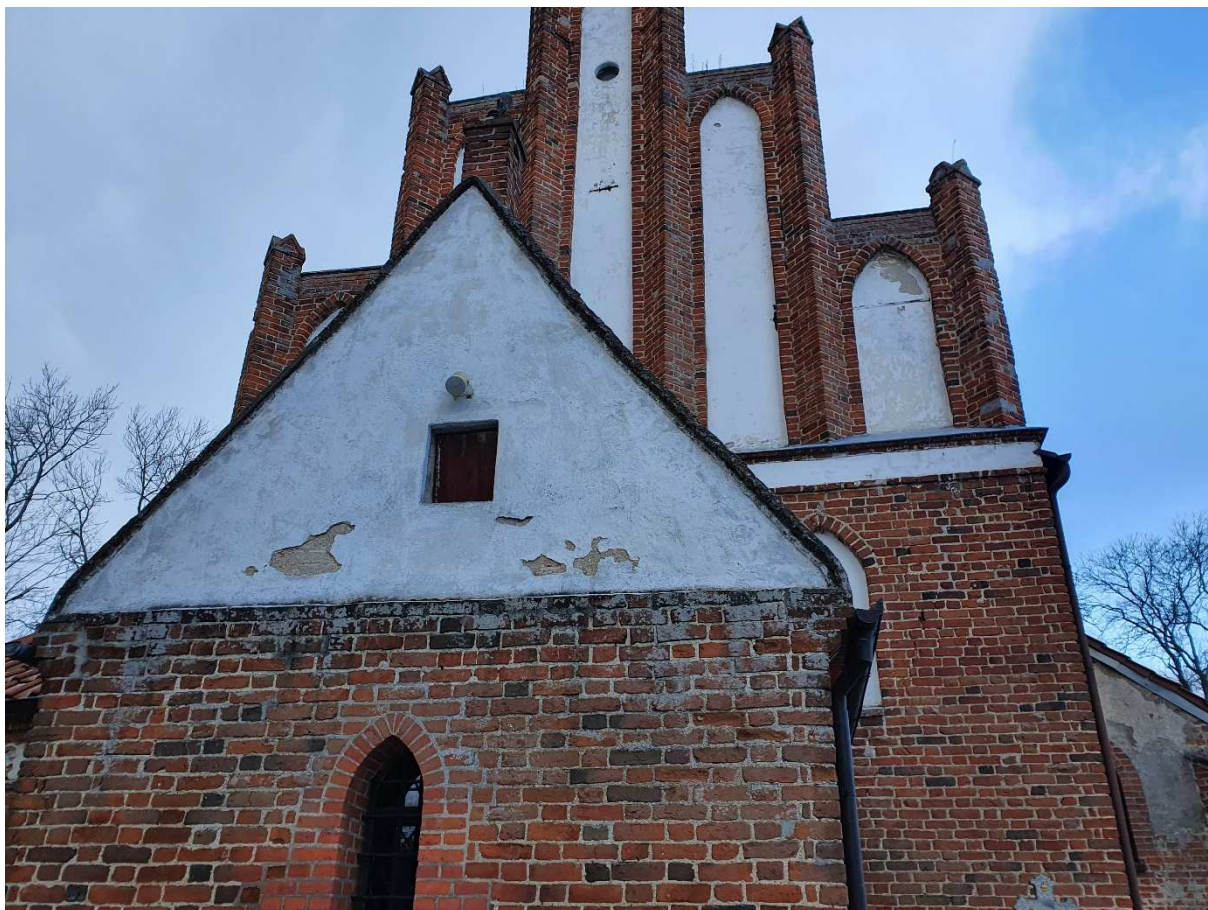
7. Dokumentacja fotograficzna

Fot.1. Lembarg, parafia pw. św. Piotra i Pawła. Widok ogólny od strony północnej.

Fot.2. Lembarg, parafia pw. św. Piotra i Pawła. Widok ogólny od strony południowej.

Fot.3. Lemberg, parafia pw. św. Piotra i Pawła. Widok ogólny od strony wschodniej.

Fot.4. Lemberg, parafia pw. św. Piotra i Pawła. Widok ogólny od strony zachodniej.

Fot.5. Lembarg, parafia pw. św. Piotra i Pawła. Widok ogólny na kruchtę północną i kaplicę.

Fot.6. Lembarg, parafia pw. św. Piotra i Pawła. Widok ogólny na zakrystię od strony północnej.

Fot.7. Lembarg, parafia pw. św. Piotra i Pawła. Widok ogólny na zakrystię od strony południowej. Na zdjęciu widoczne także kotwy spinające koronę muru przybudówki.

Fot.8. Lembarg, parafia pw. św. Piotra i Pawła. Przybudówka zakrystii. Na zdjęciu widoczne kotwy spinające koronę muru.

Fot.9. Lembarg, parafia pw. św. Piotra i Pawła. Przybudówka zakrystii. Pęknięcie pomiędzy bryłami architektonicznymi wypełnione zaprawą.

Fot.10. Lembarg, parafia pw. św. Piotra i Pawła. Kaplica przy kruchcie północnej. Pionowe spękanie pomiędzy bryłami budynku podkreślone przez odpajający się tynk.

Fot.11. Lembarg, parafia pw. św. Piotra i Pawła. Cokół przypory wieży. Stan zachowania wątku ceglanego. Wątek jest rozluźniony, spoina wykruszona.

Fot.12. Lembarg, parafia pw. św. Piotra i Pawła. Cokół wieży. Liczne ubytki spoiny.

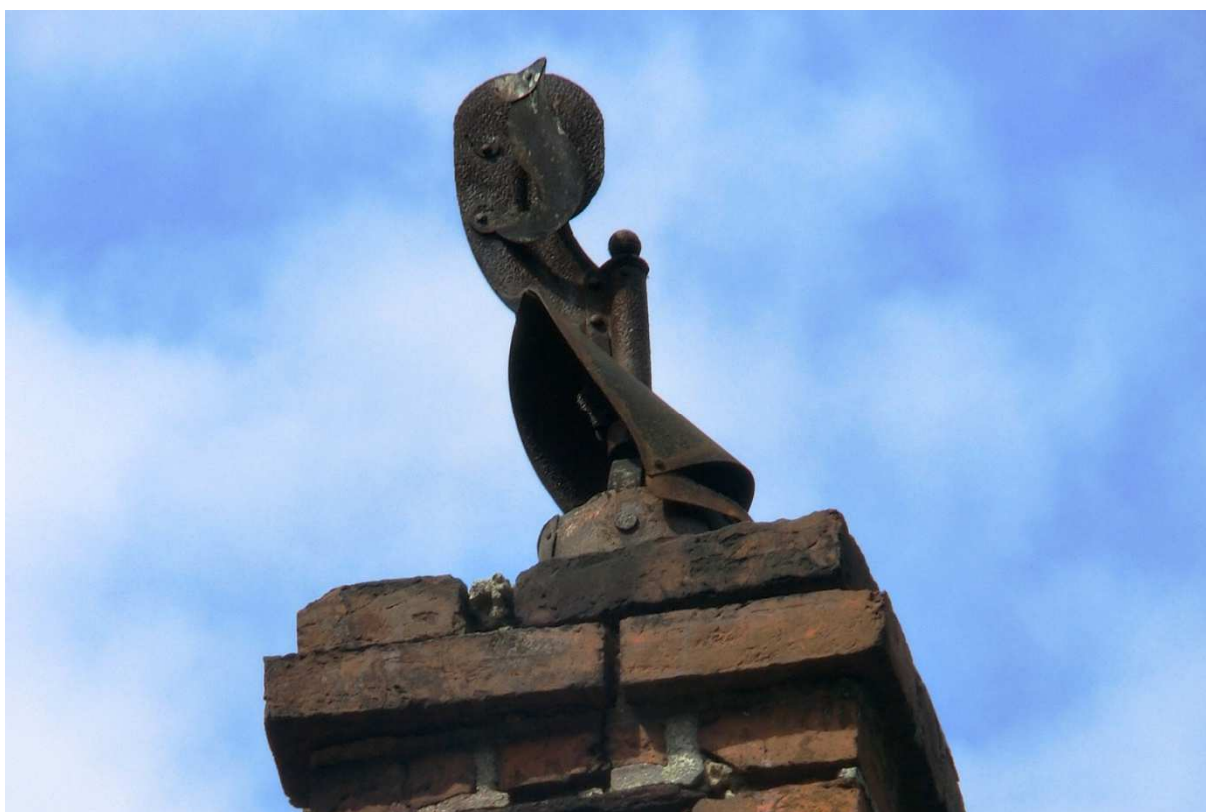
Fot.13. Lembarg, parafia pw. św. Piotra i Pawła. Sterczyny szczytu zachodniego, przy wieży. Ubytki kształtek.

Fot.14. Lembarg, parafia pw. św. Piotra i Pawła. Sterczyny szczytu wschodniego. Ślady prowizorycznych napraw.

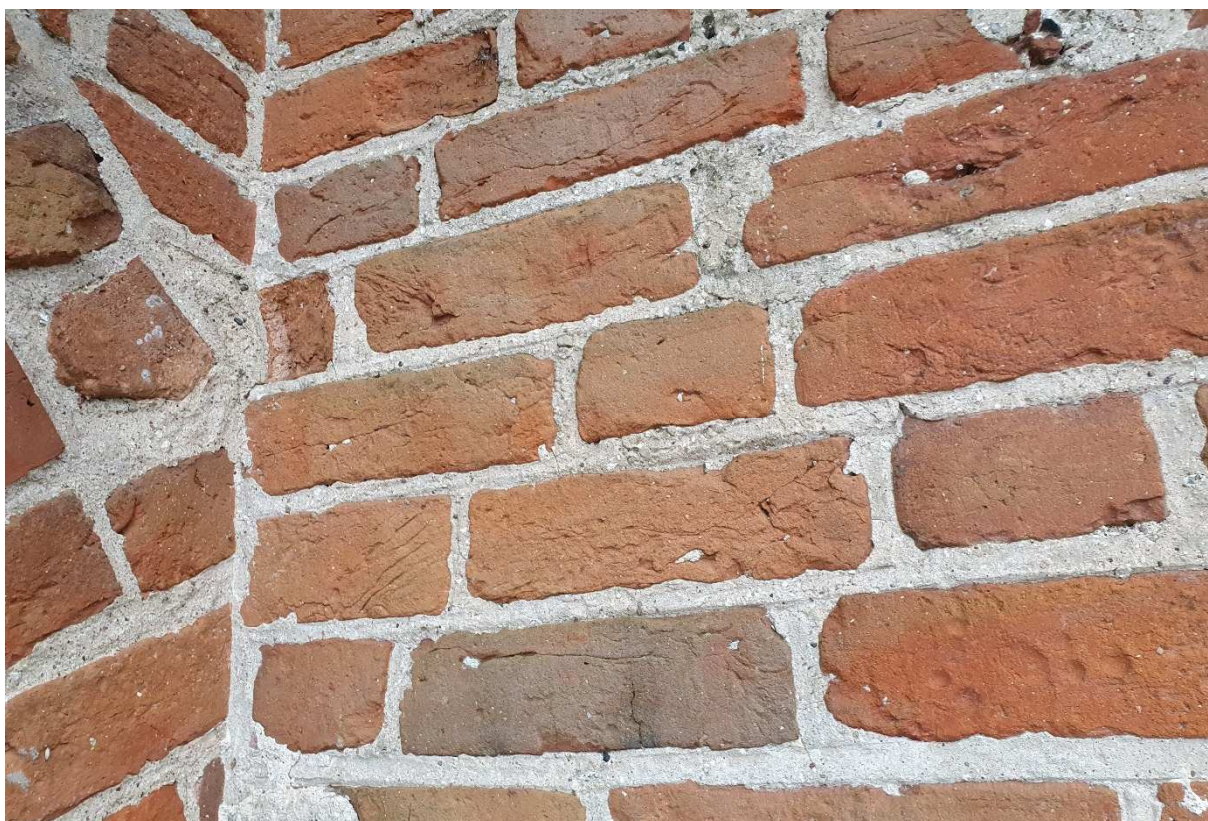
Fot.15. Lembarg, parafia pw. św. Piotra i Pawła. Ślady prowizorycznych napraw na sterczynie.

Fot.16. Lembarg, parafia pw. św. Piotra i Pawła. Nietypowe zwieńczenie sterczyny zakrystii.

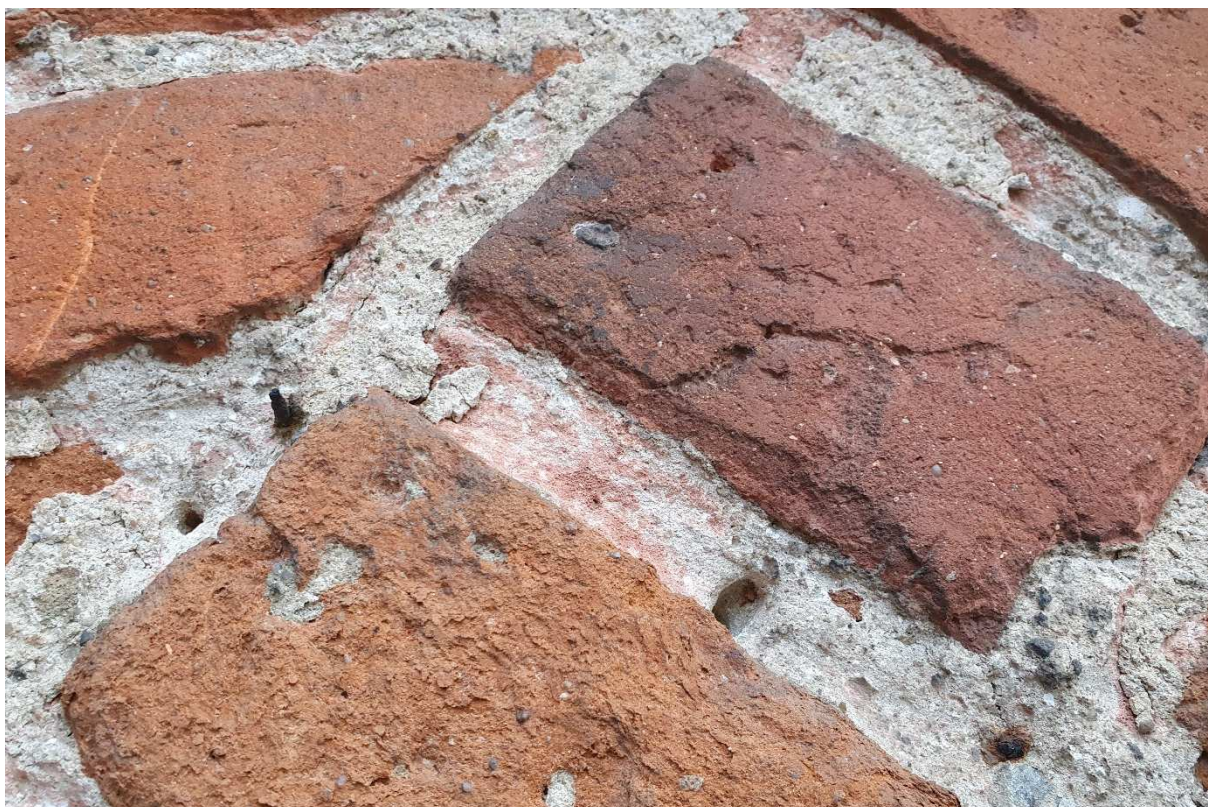
Fot.17. Lembarg, parafia pw. św. Piotra i Pawła. Stan zachowania wątku w obszarach nienarażonych na działanie wody. Na zdjęciu spoina z podcięciem.

Fot.18. Lembarg, parafia pw. św. Piotra i Pawła. Stan zachowania wątku w obszarach nienarażonych na działanie wody. Na zdjęciu spoina z podcięciem. Materiał po przetarciu odzyskuje jasnobeżowy kolor.

Fot.19. Lembarg, parafia pw. św. Piotra i Pawła. Stan zachowania wątku w obszarach nienarażonych na działanie wody. Portal kruchty północnej. Spoina z zachowaną czerwoną monochromią.

Fot.20. Lembarg, parafia pw. św. Piotra i Pawła. Stan zachowania wątku w obszarach nienarażonych na działanie wody. Portal kruchty północnej. Spoina z zachowaną czerwoną monochromią.

Fot.21. Lembarg, parafia pw. św. Piotra i Pawła. Szczątkowo zachowane tynki na wschodniej ścianie kaplicy.

Fot.22. Lembarg, parafia pw. św. Piotra i Pawła. Stan zachowania tynków na szczycie prezbiterium i zakrystii.

Fot.23. Lembarg, parafia pw. św. Piotra i Pawła. Fragment terenu przykościelnego z nawierzchnią z kamienia polnego (bezpośrednio przy elewacji).

Fot.24. Lembarg, parafia pw. św. Piotra i Pawła. Aktualny, powierzchniowy sposób odprowadzenia wody opadowej.